لەنەریتە کۆنەکانی کوردەواری

ژن بە ژنی ...

لە کۆنی زەمانــەوە ژن بەژنێ زۆر بــاوی هەبــوو لە ناو کوردەواریدا وە هەتا بەشی سێیەمی سەدەی بیستەمی زایینی لە زۆربەی زۆری دێهاتەکانی کوردستاندا پەرەی سەندبوو .

هەموومان باش دەزانین کە گەلێك باوكو براکان کچ یان خوشکی خۆیان بەژن بەژنێ نەبووایە نەیان دەدا بەشوو لەو سەردەمەی باسی دەکەین هۆی هەرە گەورەی ئەو رەوشتەش ساکاریەتی کۆمەڵو بێ سامانی یەتی بوو ... وە پاش رێکەوتن بۆ ژن بــە ژنیو گواستنــەوەی بووك زێــڕو جلو بــەرگی جوانو کەلوپەلی ناو ماڵ بە پێی توانا ئامادە دەکرا ، ئاهەنگی شاییو هەڵپەڕکێ حەوت شەوو حەوت ڕۆژ دەگەڕا ، لە هەر دوو لادا هەر لایەك لە خزمو کەسو کارو ناسیاوانی دێهاتەکانی دەورو بەری دێی خۆیان دەگیراوە ، واتە دەعوەتیــان دەکردن بــۆ بەشدار بوون لە ئاهەنگی ژن هێنانو گواستەوەی بووك ... وە لە ڕۆژی بڕیار دراودا بۆ گواستنەوەی بووك چەند سەر مەڕو

چیرۆکی فۆلکلۆری

٨

تۆمارکردنی عباس عبدالله یوسف

چیــرۆکی بــاژێــرۆکی ، نیســكو نــۆکێ نیســك چــوو ، کوڕەکی بوو لە کێدێ ، لە ناو دەرێ ، چ پێ دادەن ، جلی کەرێ ، چ ناو لێنین حوتك موتك چ بەردەنێ ، سەوتوتك ، قەلەك هات تێ ڕووهات بردیە شکەوتا تاری تاری ، تێی دابوو میری شاری ، میری شاری ، حمبەربوو ، پێنســەت سواری لە دووبــوو ، هەمووی کۆرەو کەچەربوو ، پیرەژنا پەلنگەکی هەراتە ســە سنــگەکی ، خەراپی کرد گوندەکی ، لەسە قوتکە بەنەکی کیسەر هەربەزییۆ کوننێ ، پەتورکی گۆتۆ ژننێ ، وەدەوە قوتە ڕممێ ئەچمە دۆرێ هەرزانە ، ئەکوژم نێریو بەرانە ، سەرو پێچك لۆجیرانە دونگو مەڕ لۆ مێوانە ، دایکێ ئــەگۆ هــاوار لەمن ، خۆشکێ گۆ سراو لەمن ، بکوژن سەیی مەزن ، ئەحمەد بەگو زێرین بەگ ، هەردوکیان پیاوی چەلەنگ ، لە برباسیان کــردە دەنگ ، (برباس) هاتن پەقونجی شەرە لەسەر برنجی ، ئەحمەد بەگی هاوارکــرد ، چەخمــاخی لێ سوارکــرد سەتو پێنجــەی مردارکرد ، دایکا دنیا دینکردی ، هەسپێ خۆی لۆزین کردی

(کارکم دڕا چم پێ نەبڕا)

تێبینی / ١ – ئەم تێکستە لە گوندی (جۆنەلە) ی سەر بە ناحیەی خەلیفان تۆمارکراوە

2 – ئەم چیرۆکە بۆ منداڵان دەوترێو بە نزمە ئــاوازێکی زۆر خێرا

3 – ئەم چیرۆکە سەرواداره (قصة مقفاة) .

فەرهەنگۆك

کێ دێ = لە کوێوە .
تاری = تاریك
حمبەر = ناوی کەسێکە ، رەنگە (عومەر) بێت
پە = بە
پێنسەت = پێنج سەد
لە سە = لە سەر
کە چەر = کەچەل
قوتکە بەنەکی = پارچە بەنێك
کیسەر = کیسەڵ .
هەربەزییۆ = چووە
وەدەوە = بمدەرێ
دۆرێ = دۆڵ
برباس = (بلباس) ناوی هۆزێکی کوردە
چەخماخی لێ سوارکرد = تفەنگی لێ سوارکرد
هەرات = هەلات ،
کوننی ، ژننی ، رممی = کون ، ژن ، رم
سە = سەگ
کارك = جۆرە پیلاوێکی زۆر کۆنە ، جاران لە کوردەواریدا لە پێستــەی رەشەولاغ (گــا ، چێل) پــاش خــۆش کــردنی دروست دەکراو لە پێ دەکرا .

● مولود بێخاڵی ●

پەڕەوور دەکوژرایــەوە بۆ چێشتی بــووك ... دەستە دەستــە پیاوان نانیان دەخواردو ئافرەتێکی زۆر بــەشدار دەبــوون بۆ لێنانی ئەم چێشتــەو برنــجو ڕوونێکی زۆرپێشبۆ ئــەم چێشتە تەرخان دەکراو دووکەڵی ئاگری چێشت لەگەڵ تۆزی سواران تێکەڵ دەبوو وەك تەمی باران بەری ئاسمانی دەگرتو دایكو باوکی زاوا لەگەڵ خزمو کەسانی چاوەڕێی هاتنی بووکیــان دەکرد ، وە ئەگەر بووك بەبێ تەنگو چەڵەمە بگۆزرابایەوە دایکی زاوا بە سەماکردن پێشــوازی بووکی دەکــرد . لە دەستەکی کەوگیری چێشتی هەڵدەگرت ، وە لە دووەمیش گەسکی ناو ماڵ بە مانای ئەوە هەردەم خۆم خواردنتان بــۆ ئامــادە دەکەم وە نــایەڵم نــاو ماڵیشتــان پیسبێت . ولەهــەمــان کــاتــدا بــووك دەڕازرایەوەو جلو بەرگی بووکێنيو تارای بووکێنی یان بەسەر دادەدا بارگەو کەلو پەلی ناو ماڵ دەپێچرایەوەو بــە کۆتــایی هاتنی لەدارو دەستەکی بووك وولاغێکی ئەمینو خۆش ڕەو بە ڕێشمەی گوڵینگەدار وەك بوك بۆ بووکەکە دەڕازانــدرایەوە ، ســواران چوار دەوری بــووکیان دەداو دەستیــان دەکرد بــە مەشقی سوار سوارانێو تۆز بەری ئاسمانی دەگرتو خۆشيو پێکەنین لەسەر لێوی هەموو بەشداران جیاواز نەدەبــوۆوە جا دەست دەکرا بەڕۆیشتن بۆ شوێنی دەست نیشان کراو بۆ بووك گۆڕینەوە . ئەو کات هیچ ژنێك لەگەڵ بووك نەدەچوو تەنیا بەر. بووك نەبێت . جــار جاریش وا دەبــوو خوشکــە بچکۆلەکــەی خــۆشەویستی بــووك بەشــدار دەبوو لەگــەڵ بــەربــووك کــە دەگەیشتنە جێگای دیار کراو بۆ بووك گۆڕینەوە دەستیان بــە شاییو هەڵپەڕکێ دەکرد لە جوانترین شوێنی نێوان هەردوولا . لە پاشان وورده وورده خۆیان بــۆ گۆڕینــەوەی بووك ئــامادە دەکرد . ئەو کاتە کاتێکی زۆر ناسكو نالەبارەو خوا دەزانێت چی ڕوو دەدات هەر لایەك بووکی خۆی بە هەنگاوی ژمار دراو بەرەو پێشەوە دەبا تا ڕوو بە ڕووی یەکتر ڕایان دەگرتن ئەو کاتە یەکێ لە پیاوانی کار پێ سپێردراو لە هەر لایەکەوە دێتو هەوڵ دەدا بووکی خۆی وەرگرێت . زۆر جــار لەو کاتــەدا لە نێوانیاندا دەبوە مشتو مڕ . ئەویان دەیەوێت پێش بووکی خۆی وەرگرێت ، ئەوەکەی تریش دەڵێت تۆ هەنگاوێکی تر بووکی خۆت بێنە پێشترو تەسلیمی بکە تا بووکی خۆت وەرگریت ، کاتێکی زۆر دەبرایە ســەر بۆ ئــەم ئاڵو گــۆڕیە . لە ئــەنجامــدا نە دەگەیشتنە هیچ تەنیا توندی قسە نــەبێت ... وە لە قایمــەی قسەدا لاوانو پیاوانی ئــامادە بــوو هەر کــۆمەڵێــك پاشتو لایەنگیری ردێن سپی خۆی دەکرد دەمــە قاڵێ لە نێــوانیانــدا دەگەیشتە دەمەتەقێی ناکۆك ، هــەستی هەر دوولا بــریندار دەبــوو دەگەیشتــە شەڕە دەست . چــەند میملێــك لە نێــوان هەردوولا ئەوەیــان بە هــەل دەزانيو ئەو شــەڕە دەستەیــان دەکەیاندە شەڕە چەك خۆشيو شاییو زەماوەند ئەبوو بە ئازارو ناخۆشی . بووکیان بە هەناسە ساردیو بە فرمێسکی چاو بەرەو ماڵی باوکی دەگێڕدرایەوە . بەراستی ڕەوشتێکی ناکۆكو ئاڵۆز بوو ، بچێتو نەگــەڕێتەوە . چــونکە گــەلی جاریش ئــەنجامی شەڕەکە دەگــەیشتە زامــداريو کوشتنو چــەند زەلامێــك لە هەردوو لا لەناو دەچوو لەسەر چيو بەهۆی چی ؟ . چونکە ژن هێنان هۆیەکی گەلێ گرنگە بۆ تێکەڵاو بوونی دوو بنەماڵە نەك ناکۆکی .. هەر وەکو باوە لەناو کوردەوارىدا خزمت کێیــە ؟ یەکسەر وەڵام دەداتەوە « هیشتا ژنم نەهێناوە » بۆیە ئەبێ ئەم ژن گۆڕینەوەیە ببێتە هۆی بەتین کردنی دوو بنەماڵە نەك ببێتە تەگەرە بۆ خراپ کردنی چەند ماڵێكو پەیدا کردنی دوژمنایەتی لەنێو دوو عەشیرەتی ناوچەکە وە دەبێ ژن گواستنەوە ببێتە هۆی بەتین کردنی برایەتيو خزمایەتی بۆ ئاوەدان کردنەوەی ناوچەکەو پەرەپێدانی نەك کاول کردنی چەند بنــەماڵەیــەكو تێکدانی برایەتی دانیشتوانی چەند دێیەك ئەبێ ئەم جۆرە ژن هێنانە ببێتە ئاڵقەیەك دوو بنەماڵە بیگەێنیتە یەك بۆ هێنانە دیی گەلی ئامانج بۆیە پێــویستە هــەر کۆسپێــك لە ڕێگای ئــەم ژن هێنانەدا هەبێت لە ڕەگو ڕیشەدا هەڵبکێشرێت . وە بــەهۆی بلاوبوو نەوەی شارستانێتی ، ئەم کارەساتانەی باسمان کرد بەرەو نەمان چووە .

ئێستاکە بووك گواستنەوەو گۆڕینــەوە گەلێــك جیاوازی هەیە لەگەڵ سالانی کۆندا بۆ گۆڕینەوەو گواستنــەوەی بووك چەند ئۆتۆمۆبیلێك ڕیــز ئەکــرێتو یەکێکیــان دەڕازاندرێتــەوە بەنەخشو نیگاری جوانو تارای زەردوو سووری پێوە دەکەن کە نیشانەو مانای ئەوەیــە ئەم ئــۆتۆمــۆبیلە هەلگــری بووكو زاوایە ... ئینجا خزمو دۆستانی بووكو زاوا بە ژنو پیــاوەوە بەشداری زەماوەندی گواستنەوەی بووکەکە دەکەن بەهەستی ئەوەی کە ئەم تێکەلاویە دەبێتە هــۆی تێکەلاو بــوونی مندالی

هەردوو بۆیە پێویستە هەموومان هەوڵ بدەین ئەگەر پاش ماوەی کارەساتی ژن بەژنی مابێت لە ناوی ببەین ئەمەش بەدانان بەمافی ئافرەتە لە چوارچێوەی کۆمەڵدا بۆ ئەوەی بتوانێت زاڵ بێت بەسەر هەموو مەترسی یەکی ژیانە .

بەلورە

لە زۆرمان ئاشکرایە کە زۆربەی دانیشتووانی ناوچە شاخاویەکانی کوردستان بەتایبەتی دانیشتووانی ئەو شارو دێهاتانەی کە دەکەونە دامێنو نزیک شاخە بەفراویەکان ـ بەلورە زۆرباش دەزانن .

بەلورە نیشانەی بەهارە لە کوردستان پاش ساردو سەرمای سەختی زستان کە بەفر دەیەوێت بتوێتەوە رەنوی لەدۆڵەکاندا دەست بەهاتنە خوارەوە بکات شیوو روبارەکانی ناو دۆڵە بەفراویەکان سەریان بەکەف سپی ی شەپۆلی ئاوی بەفرین دادەپۆشن لوتی بەفری رەنوەکان هەڵدەلوشن و دەیکەن بە ئاو لەهەمان کاتدا ناوچە بەفراویەکانیش قان ـ قان (یان پارچە ـ پارچە) ی رەشیان لێ پەیدادەبێت پێ ی دەڵێن بەڵەکایەتی لەو قانانەدا پێش زەویەکانی تر گوڵو لالەزار دەست بەشینبون دەکەن وە لەگەڵ گەزنگی رۆژی نەورۆزدا هەست بە گۆرینی وەرز دەکرێن ، هەوا خۆش دەبێت ، بەفر روو لەتاوانەوە دەکات ، دەستە دەستە کچو کوری ئەو شارو دێهاتانەی کە دەکەونە ناوچە شاخاویە بەفراویەکان خۆیان ئامادەدەکەنو بە جوانترین بەرگ خۆیان دەرازێننەوە بۆ کۆکردنەوەی رێواسو گیزبەلەو جەوروکەو سی ی بسکولە . وە هەرکە گەیشتنە هەرێمی تایبەتی هەریەك لەوان خەریکی کۆکردنەوەی بەرکەوتوی نوی

دەبێت پەرتەی لێدەکەن هەریەك بەلایەكدا دەروات خول دەخونەوە بۆ ئامانجی خۆیان . بەراستی ئەو کاتە جوانترین وێنەی دیمەنی ناوچەکان دەرئەکەون چونکە کچو کور بە جلو بەرگی زەردو سوور تێکەڵاوی سەوزایی زەویو شینایی ئاسمان دەبن وە کەلەیەك بەرز دەبن دەستدەکەن بە گوتنی گۆرانی لەسەر شێوەی بەلورە .

بەلورە بریتیە لە دانانی هەردوو ئانگوستی گەورەی دەست لەسەر قورگ وەگێرانی نزمە گۆرانیەکی تایبەتی بەم جۆرە هەمویان ووردە ووردە کۆدەبنەوە بۆ گەرانەوە بەرەو ماڵ پاش رابواردنێکی خۆش لەناو گوڵو گوڵزاری داوێنی چەشمانی چیا .

بە ئاهەنگی شایی و مەیلانەوە کە خور روی بەرەو ئاوابونکرد بەرەو ماڵ دەگەرێنەوە . وە گێرانی ئاهەنگی بەلورە تەنانەت نەبەستراوە بەس بەناوچە شاخاویە بەفراویەکان بەڵکو لە زۆرترین هەرێمی ناوچەکانی شارو دێهاتی کوردستاندا هەیە هەر هەرێمێك بە شێوەی تایبەتی خۆی گوتمان لەناوچە شاخاویە بەفراویەکان رێواسو گیزبەلەو جەوروکەو سی ی بسکولە کۆدەکەنەوە وە لە ناوچەکانی تریشدا کەنگرو ترشۆکەو پیفۆکوو سەوزایی تری وەرزی بەهار کۆدەکەنەوە زۆرجار کچو شۆخانی هەرێمی خواروی شاخان کە دەگەرێنەوە دەبینین هەریەکێك رستەیەك گوڵو گوڵزاری رەنگاو رەنگی بەهار لەسەر سەری خۆیاندا دائەنێن وە کورەکانیش رستەی پیفۆکی سپی کراو وەك خەریتەی فیشەك لەسەر شانەوە بۆ ژێر باڵ دەی ئالێنن ، چەند رۆژێکی بەهار بەم جۆرە ئەبەنە سەر لەدوری هەموو کەموو کورتیەك

بەلام بەداخەوە بڵاوبونەوەی شارستانیەت ئەو خووە جوانانە ووردە ووردە بەرەو نەمان دەبات بەڵکو لەزۆر لە ناوچەکانیشدا نەماوون . هەرچەندە شارستانیەت سوودی هەیە بۆ پێشخستنی مرۆڤایەتی ئەگەر بێتو روشنبیران و نووسەران ئاگادار نەبن کەلێ خورەووشتی جوان لەناو دەچێت بۆیە پێویستە هەریەکێك لەسوچی خۆیەوە هەوڵ بدات بۆ وەبیر هێنانەوەو بوژانەوەو ژیاندنەوەی ئەو رەووشتو نەریتە کۆنانەی کە بەلای میللەتەوە پەسندن